

18. Väestönsuojelulautakunta

Väestönsuojelulautakunnan kertomus toiminnastaan v. 1941—44 oli seuraavan sisältöinen:

Väestönsuojelulautakunnan kokoonpano ja kokoukset. Väestönsuojelulautakuntaan kuuluivat v. 1941—43 puheenjohtajana filosofian tohtori B. R. Nybergh ja varapuheenjohtajana filosofian maisteri P. B. J. Railo sekä jäseninä filosofian tohtori O. A. Eklund, asiamies T. A. Hänninen, varatuomari R. V. Rönholm, toimittaja J. A. Savola ja teollisuusneuvos M. Sergelius ja varajäseninä varatuomari R. G. I. Kallia, toimittaja E. V. Lähde ja lääketieteen lisensiaatti U. E. Tötterman. V. 1944 kuului väestönsuojelulautakuntaan edelleenkin puheenjohtajana filosofian tohtori Nybergh ja varapuheenjohtajana asiamies Hänninen; jäseninä olivat filosofian tohtori O. A. Eklund, varatuomari R. V. Rönholm, toimittaja J. A. Savola, keskusvarastonhoitaja K. W. Saxell ja teollisuusneuvos M. Sergelius ja varajäseninä autonkuljettaja E. Juden, varatuomari R. G. I. Kallia ja lääketieteen lisensiaatti U. E. Tötterman. Kaupunginhallituksen edustajana oli lautakunnassa kaupunginjohtaja, ylipormestari A. A. Tulenheimo huhtikuun 30 p:ään 1944 saakka, tämän jälkeen rahatoimenjohtaja E. von Frenckell ja elokuun 22 p:stä 1944 alkaen kaupunginjohtaja E. Hj. Rydman. Lautakunnan esittelijänä toimi väestönsuojelutoimiston toimistopäällikkö T. Hannus sekä sihteerinä toimistopäällikön apulainen S. Hellevaara v:n 1941 tammikuun 1 p:n ja heinäkuun 15 p:n välisen ajan, koulutuksen johtaja F. Kaltamo heinäkuun 16 p:n ja syyskuun 2 p:n välisen ajan, kanslisti I. Kaltamo syyskuun 3 p:n ja lokakuun 15 p:n välisen ajan, toimistoapulainen M. E. Ivalo v:n 1941 lokakuun 16 p:n ja v:n 1944 joulukuun 4 p:n välisen ajan ja toimistopäällikön apulainen Hellevaara jälleen joulukuun 5 p:stä 1944 lukien.

Lautakunta kokoontui v. 1941 19, v. 1942 ja 1943 18 sekä v. 1944 21 kertaa. Pöytäkirjain pykäläluku oli vastaavasti 134, 94, 112 ja 123.

Väestönsuojelutoimisto toimi väestönsuojelulautakunnan alaisena sähkötarkastuslaitokselta vuokratassa huoneistossa Malminrinteen 6:ssa, siihen kuuluivat kertomusajan alussa seuraavat viranhaltijat: toimistopäällikkö T. Hannus, toimistopäällikön apulainen S. Hellevaara, toimistoinsinööri C.-H. Nyström, varastopäällikkö S. B. Forsman, koulutuksen johtaja F. Kaltamo, varaston vahtimestari E. Parkkali, vanhempi toimistoapulainen S. Hiitola, nuorempi toimistoapulainen M. Ingman ja puhelinvartija M. Lagerlöf. Sitäpaitsi oli toimiston palveluksessa siivooja ja lähetti. Tehtävien lisääntymisen vuoksi väestönsuojelutoimistoon perustettiin maaliskuun 1 p:stä 1941 lukien rakennusteknikon virka, johon valittiin rakennusmestari E. Löfgren. Lisäksi otettiin toimiston palvelukseen tilapäisiä apulaisia mm. evakuointisuunnitelman valmistelutyöhön.

Toiminta v. 1941 ennen sodan puhkeamista. Väestönsuojelutoiminta jatkui v:n 1941 alkupuolella samoissa merkeissä kuin edellisen vuoden lopullakin vilkastuen kuitenkin ensitisedystä suursodan puhjettua ja siitä johtuen täällä suoritetun väestönsuojelun uudelleenjärjestelyn sekä erilaisten suunnitelmien valmistelun vuoksi. Tärkeimpiä toimintamuotoja olivat väestönsuojelukoulutuksen toimeenpano, väestönsuojelumudostelmien järjestely ja evakuointisuunnitelmien valmistelu sekä rakenteellisen väestönsuojelun hoitaminen, mihin ennenkaikkea kuului niin hyvin yleisten väestönsuojien kuin myös väestönsuojeluelinten ja työpaikkojen väestönsuojien rakentaminen. Oppia ja kokemuksia pyrittiin hankkimaan myös naapurimaastamme Ruotsista, jonne toimistopäällikkö Hannus ja toimistoinsinööri Nyström tekivät opintomatkan tammi—helmikuun vaihteessa 1941.

Väestönsuojelukoulutus. Kevätkaudella 1941 toimeenpantiin väestönsuojelukurssit kansakoulujen, ammattikoulujen, työväenopistojen ja lastentarhojen opettajille, kaupungin virastojen ja laitosten suojelujohtajille, talonsuojeluvälvoille sekä lohkoryhmien ja lohkojen suojelujohtajille.

Väestönsuojeluelimien järjestely muodosti v:n 1941 alkupuoliskon toiminnassa tärkeän osan. Koska oli säädetty, että väestönsuojelu voitiin sodan aikana alistaa sotilasjohdon alaiseksi, väestönsuojeluelimet oli järjestettävä sotilaalliseen tapaan. Väestönsuojelutoiminnan sotilaallisen johdon tuli tapahtua ilmasuojelukeskuksesta käsin ilmasuojelupäällikön toimiessa keskuksen päällikkönä. Kaupungin alue suunniteltiin jaettavaksi lohkoryhmiin ja nämä taas alueeltaan pienempiin lohkoihin, joita oli kolmea lajia, nimittäin asutus-, teollisuus- ja satamalohkoja. Kussakin lohkoryhmässä ja lohkoissa tuli olla oma keskuksensa päällikköineen ja muine toimihenkilöineen. Ilmasuojelukeskus sekä lohkoryhmien ja lohkojen keskuksot olivat ilmasuojelun johtoelemiä. Johtoelementin alaisina tuli olla ilmasuojelujoukkoja, jotka muodostivat komppanioita, mitkä olivat joko kasarmituujia tai hälytyksellä koottavia. Komppaniat olivat tavallisia ilmasuojelu-, sammutus- tai raivaus- ja korjauskomppanioita. Henkilövaraus sekä johtoelemiin että joukkoihin suoritettiin pääosaltaan jo ennen sodan uudelleen puhkeamista. Sitäpaitsi määrättiin jo keväällä 1941 suojelujohtajat kaupungin virastoihin ja laitoksiin. Samoin pantiin alulle suojeluvälvojen varaaminen kortteleihin ja taloihin.

Evakuointisuunnitelmien valmistelu. Evakuointisuunnitelmat, joita oli valmisteltu ja myöskin toteutettu jo talvisodan päivinä, kaipasivat luonnollisesti tarkistusta ja lisäsuunnittelua. Uudenmaan lääninhallituksen määräyksen mukaan oli suunnitelmat saatava valmiiksi heinäkuun 1 p:ään 1941 mennessä. Tärkeimpiä tehtäviä evakuointivalmisteluissa oli yhteistoiminnan suunnittelu niiden viranomaisten, ennen kaikkea siirtoväen huoltoviranomaisten kanssa, joille tuli osoittaa ne paikkakunnat, joille kaupungin asukkaat mahdollisen väestönsiirron tapahtuessa tuli sijoittaa, sekä järjestää kuljetusvälineiden varaaminen. Luonnollisesti oli sovittava kuljetuksista rautatieviranomaisten kanssa, mutta myöskin oli kiinnitettävä huomiota autokuljetuksiin. Tässä mielessä varattiin evakuointikuljetuksiin Raitiotie- ja omnibus oy:n naftakäyttöiset omnibusautot, kaikkiaan 98 kpl., jotka nestemäisten polttoaineiden säännöstelyn johdosta oli poistettu liikenteestä ja jotka sen vuoksi oh jälleen kunnostettava. Yhtiölle hankittiin varastoon evakuointikuljetuksia varten voiteluöljyä ja polttoainetta. Paitsi omnibusautoja, varattiin evakuointikuljetuksiin sotilasviranomaisten luvalla myöskin henkilöautoja. Raitiotie- ja omnibus oy:tä varten varattiin myös tarpeellinen määrä autonkuljettajia sekä autonasentajia, ja kesäkuun lopulla 1941 otettiin osa kuljettajia kasarmimajoitukseen kiireellisiä tapauksia varten.

Evakuointikuulutukset painettiin kesäkuun puolivälissä 1941.

Rakenteellinen väestönsuojelu. Katuyleisön suojaamiseksi oli jo ennen talvisotaa ja sen aikana ryhdytty rakentamaan etupäässä puistoihin kaivantoja sirpalesuojiksi. Tällaisia kaivantoja oli rakennettu kaupungin kustannuksella v. 1939 eri osiin kaupunkia yhteensä 30 ja arvioitiin niihin mahtuvan kaikkiaan n. 4 000 henkilöä. Sitäpaitsi olivat yksityiset rakentaneet samanlaisia suoja talojensa asukkaita varten omille tonteilleen sekä myöskin kaupungin maalle. Jo talvisodan aikana oli myöskin eräitä kalliroleikkauksia samoin kuin vesi- ja viemärijohtotunneleita käytetty väestönsuojoina. Erikoisesti mainittakoon, että jo v. 1939 oli ryhdytty toimenpiteisiin kalliosuojien aikaansaamiseksi. Ensimmäisenä toimenpiteenä oli suojan rakentaminen pääpaloaseman alla olevaan kallioon Helsingin puhelinyhdistyksen ja kaupungin palokunnan tarpeita varten ja sen jälkeen suojahuoneiden rakentaminen palokunnan kaluston suojaamiseksi Johanneksenkirjon länsipuolella olevaan kallioon ja Tähtitorninvuoreen. Suunnitelmia kehitettiin edelleen mm. siten, että pääpaloaseman alla olevaan kallioon rakennettavaan suojaan oli sijoitettava myöskin kaupungin sodanaikaista ilmasuojelutoimintaa johtava ilmasuojelukeskus. Tämä aiheutti luonnollisesti huomattavia muutoksia koko väestönsuojan rakenteellisessa suunnittelussa. Edelleen merkittiin v:n 1940 talousarvioon 24 410 000 mk, oikeuksin käyttää määräraha jo v. 1939, yhdistettyjen sairaala-asemien sekä lohkoryhmä- ja lohkosuojien rakentamiseksi Suomen punaisen ristin sairaalan alueelle, diakonissalaitoksen alueelle ja kirurgisen sairaalan viereen, yhdistettyjen ensiapuasemien ja lohkosuojien rakentamiseksi Katajanokalle, Mäkelänkadun seuduille ja Käpylään sekä lohkosuojien rakentamiseksi Vilhonvuoreen, Siltavuoreen, Tempeliaukion vuoreen, Tähtitorninmäenvuoreen ja Sinebryhoffin

alueelle. Yllä mainittujen kalliosuojien rakentaminen jatkui v:n 1940 aikana. V:n 1941 alkupuolella kohdistui päähuomio rakenteilla olevien kalliosuojien valmiiksi saattamiseen, minkä lisäksi suunniteltiin uusia väestönsuojia. Erikoisesti mainittakoon, että väestönsuojelulautakunta teki maaliskuussa 1941 kaupunginhallitukselle esityksen yleisten väestönsuojien rakentamisesta Erottajalle ja Senaatintorille, minkä esityksen johdosta kaupunginvaltuusto päätti huhtikuun 23 p:nä 1941 merkitä v:n 1942 talousarvioon Erottajan suojan rakentamista varten 10 410 000 mk:n ja Senaatintorin suojan rakentamista varten 9 275 000 mk:n suuruiset määrärahat oikeuttaen kaupunginhallituksen tarpeen mukaan käyttämään niitä jo v. 1941. Erottajan suojaan laskettiin mahtuvan 2 300 ja Senaatintorin suojaan 2 100 henkilöä. Ennen uuden sodan puhkeamista suoritetuista rakenteellisista toimenpiteistä mainittakoon lisäksi, että väestönsuojelulautakunta teki huhtikuun 15 p:nä 1941 kaupunginhallitukselle esityksen, että rakennustoimistolle annettaisiin määräys rakentaa louhittaviin viemäritunneleihin sopiviin kohtiin sisäänpääsyaukkoja, jotta yleisö tarpeen tullen voisi käyttää niitä tilapäisinä suojina, ja että olisi suotavaa varustaa viemäritunnelit sähköjohdoilla ja jonkinlaisilla yksinkertaisilla tuuletuslaitteilla. Myöskin antoi lautakunta puoltavan lausuntonsa sisäntuloaukon rakentamisesta Viipurinkadun ja Mäkelänkadun väliseen vesijohtotunneliin Porvoonkadun kohdalle. Kaupunginvaltuusto myönsikin kesäkuun alussa 1941 tätä tarkoitusta varten 755 000 mk. Tämä toimenpide oli erikoisen tärkeä, koska siten välttyttiin erillisen yleisen väestönsuojan rakentamisesta tälle paikalle, jollaista suojaa lautakunta oli suunnitellut. On huomattava, että kyseinen tunneli oli niin pitkä, että se tarjosi suojan monelle tuhannelle hengelle. Edelleen teki lautakunta toukokuun alussa 1941 kaupunginhallitukselle esityksen kalliosuojan rakentamisesta Vallilan lohkoa varten Hattulantien varrelle. Kaupunginvaltuusto myönsi tätä varten kesäkuun 18 p:nä 1941 3 838 100 mk. Lisäksi pidettiin puistoihin rakennettuja suojakaivantoja v:n 1941 alkupuoliskollakin jatkuvasti kunnossa ja käyttövalmiina.

Muita toimenpiteitä. Sotaa edeltäneistä toimenpiteistä huomattavaa oli myöskin lautakunnan kesäkuun 13 p:nä 1941 tekemä esitys yleisen puhelinhälytysjärjestelmän aikaansaamisesta Helsinkiin, mikä esitys tosin ei johtanut positiivisiin tuloksiin, sekä puhelinkeskuksen järjestämisestä ilmasuojelukeskuksen kalliosuojaan Korkeavuorenkadun alle.

Toiminta sodan aikana. Kun maamme kesäkuussa 1941 jälleen joutui suursotaan osalliseksi, määrättiin väestönsuojelu koko maassa sotilasjohdon alaiseksi. Ilmasuojelukeskus, johon väestönsuojelulautakunnan alaisen väestönsuojelutoimiston henkilökunta siirtyi, muutti toimistohuoneistostaan Malminrinteen 6:sta Korkeavuorenkadun kalliosuojaan. Lohkoryhmien ja lohkojen kesukset aloittivat toimintansa ja kaikki ilmasuojelutehtäviin määrättyt henkilöt kutsuttiin viipymättä palvelukseen.

Alueellinen jako. Helsingin ilmasuojelualueeseen liitettiin sodan syttyessä myöskin kaupungin lähiympäristö, ja oli alueellinen jako lohkokoryhmiin ja lohkoihin seuraava: 1) läntinen lohkokoryhmä, joka käsitti Pasilan, Pohjois-Töölön, Arkadian, Tähtitornin ja Siltavuoren lohkot, Töölön sokeritehtaan, Ruoholahden ja Hietalahden teollisuuslohkot sekä Jätkäsaaren satamalohkon; 2) itäinen lohkokoryhmä, joka käsitti Kallion, Vallilan ja Käpylän lohkot sekä Hakaniemen, Kone- ja sillan, Haapaniemen, Elannon, Osuustukkukaupan, Kaasulaitoksen, Sörnäisten, Suomen Osuuskauppojen keskuskunnan, Elimäenkadun, Arabian ja Vanhankaupungin teollisuuslohkot; 3) Haagan lohkokoryhmä, joka käsitti Haagan, Munkkiniemen ja Pitäjänmäen lohkot sekä Strömbergin teollisuuslohkon; 4) Oulunkylän lohkokoryhmä, joka käsitti Oulunkylän ja Pakila—Tuomarikylän lohkot; 5) Lauttasaaren lohko; ja 6) Kulosaaren lohko.

Alueellisessa suhteessa tapahtui kuitenkin pian muutoksia ja oli jako lohkokoryhmiin ja lohkoihin heinäkuun 9 p:nä 1941 seuraava: 1) läntinen lohkokoryhmä, joka käsitti Pasilan, Pohjois-Töölön, Arkadian, Tähtitornin ja Siltavuoren lohkot, Töölön sokeritehtaan, Ruoholahden ja Hietalahden teollisuuslohkot sekä Jätkäsaaren satamalohkon; 2) itäinen lohkokoryhmä, joka käsitti Kallion, Vallilan, Käpylän, Kulosaaren ja Oulunkylän lohkot sekä Hakaniemen, Kone ja sillan, Haapaniemen, Elannon, Osuustukkukaupan, Kaasulaitoksen, Sörnäisten, Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan, Elimäenkadun, Arabian ja Vanhankaupungin teollisuuslohkot; 3) Haagan lohkokoryhmä, joka käsitti Haagan ja Munkkiniemen lohkot sekä 4) Lauttasaaren lohko. Uudelleen tapahtui huomattava muutos lokakuussa 1941, jolloin lohkokoryhmäjako kokonaan poistettiin ja varsinainen kaupunkialue jaettiin enää vain kolmeen lohkokoon, nimittäin läntiseen, eteläiseen ja itäiseen lohkokoon, minkä ohella olivat Lauttasaaren, Munkkiniemen, Haagan, Kulosaaren ja

Oulunkylän lohkot. Tämä jako säilyi sitten helmikuuhun 1944 saakka, jolloin suurpommitukset ja siitä aiheutunut tehtävien laajeneminen jälleen pakottivat palaamaan lohkokryhmä- ja lohkojako, joka aluejako sitten säilyi sodan loppuun asti.

Ilmasuojeluelimet. Kuten edellä mainittiin, ilmasuojelun johdon tuli tapahtua ilmasuojelukeskuksesta käsin. Tämän keskuksen päälliköksi määrättiin sodan alussa väestönsuojelutoimiston toimistopäällikkö T. Hannus ja ilmasuojelupäällikön apulaiseksi väestönsuojelutoimiston koulutuksen johtaja F. Kaltamo. Keskus jakaantui viiteen eri toimistoon seuraavasti: toimisto I, komentotoimisto, hoiti kirjaamistehtävät, liikkumisluvut, väestön omakohtaisen suojelun ja muut yleiset asiat; toimisto II, komentotoimisto, henkilö- ja komentoasiat; toimisto III, palontorjuntatoimisto, palotorjunta- ja palosammutusasiat; toimisto IV, huoltotoimisto, ilmasuojelun johtaelimien ja joukkojen huollon ja toimisto V, teknillinen toimisto, rakenteellisen ilmasuojelun sekä hälytys- ja viesti-asiat. Päälliköiksi määrättiin sodan alussa toimisto I:een luutnantti B. Sundman, toimisto II:een luutnantti A. Collin, toimisto III:een kapteeni A. Harne, toimisto IV:ään väestönsuojelutoimiston varastopäällikkö S. B. Forsman ja toimisto V:een väestönsuojelutoimiston toimistoinsinööri C.-H. Nyström. Sodan kestäessä tapahtui kuitenkin joitakin henkilövaihdoksia.

Ilmasuojelun johtaelimiin kuului sodan alussa edellä selostetun lohkokryhmä- ja lohkojajon mukaisesti ilmasuojelukeskukseen ohella 3 lohkokryhmää, 13 asutuslohkon ja 14 teollisuuslohkon keskusta sekä 1 satamalohkon keskus. Ilmasuojelujoukkoihin kuuluivat ilmasuojelukomppaniat 168, 168 a ja 169, jotka olivat teknillisiä korjauskomppanioita ja joista 2 ensimmäistä oli muodostettu kaupungin rakennustoimiston työntekijöistä sekä viimeksi mainittu vesijohto-, kaasu- ja sähkölaitosten ynnä Helsingin puhelinyhdistyksen joukkueista, ilmasuojelukomppaniat 170—173, jotka olivat aseistettuja ja sijoitetut varsinaiselle kaupunkialueelle sekä ilmasuojelukomppaniat 174—181, jotka olivat sammutuskomppanioita. Edellä mainittujen komppanioiden lisäksi oli kaupunkialueella vielä teollisuuslohkojen ja Jätkäsaaren satamalohkon ilmasuojeluyksiköitä, minkä ohella vastaavansalaisia yksiköitä oli myös varsinaisen kaupunkialueen ulkopuolisissa lohkoissa.

Johtaelimiin, kuului heinäkuun 1 p:nä 1941 593 henkilöä ja ilmasuojelujoukkoihin 3 450 henkilöä eli yhteensä 4 043 henkilöä vastaavien lukujen ollessa saman kuun lopulla 515, 3 005 ja 3 520. Johtelinten ja joukkojen kokonaisvahvuus pieneni sen jälkeen huomattavasti ja oli vahvuus tammikuun 31 p:nä 1942 vain 778 henkilöä, josta koossaolevia oli 420 henkilöä. Kirjavahvuus tammikuun 31 p:nä 1943 oli 296 henkilöä ja rivivahvuus 261 henkilöä. Tammikuun 31 p:nä 1944 oli koossaolevien ilmasuojelujoukkojen vahvuus 325, helmikuun 29 p:nä 1944 963 ja maaliskuun 31 p:nä 1944 1 070. Tämän jälkeen aleni koossaolevien joukkojen vahvuus, kunnes se taas kesällä kohosi ollen syyskuun 30 p:nä 1944 924 henkilöä.

Ilmasuojelukoulutus jatkui tiiviinä koko sodan ajan. Koulutuksessa erotetaan ilmasuojeluyksiköissä toimeenpantu koulutus, joka oli erilaatuista riippuen kunkin yksikön tehtävien laadusta, sekä erilaiset kaupungin kustannuksella järjestetyt väestönsuojelukurssit.

Evakuointisuunnitelmien valmistelu ja evakuointi. Varsinaiisiin evakuointitoimenpiteisiin, nimittäin vapaaehtoiseen väestönsiirtoon ryhdyttiin jo kesäkuun puolivälissä 1941. Kesäkuun 11 ja 21 p:n 1941 välisenä aikana toimitettiin maalle n. 4 000 lasta valtioneuvoston myöntämällä määrärahoilla. Siirrot tapahtuivat osaksi rautateitse, osaksi vuorolinja-autoilla ja osittain evakuointiin varatuilla omnibusautoilla. Samaan aikaan ryhdyttiin toimenpiteisiin myös lastenkotien, sairaalapotilaiden ja vanhainkotien siirtämiseksi maaseudulle. Kesäkuun 17 ja 21 p:n välisenä aikana siirrettiin maaseudulle n. 2 000 lasta, sairasta ja vanhusta hoitajineen evakuointiin varatuilla autoilla. Siirto käsitti 10 lastenkotia, 9 vanhainkotia ja samoin 9 sairaalaa. Arviolaskelmien mukaan poistui kesäkuun 15 p:n ja heinäkuun 31 p:n 1941 välisenä aikana Helsingistä vuoro linja-autoilla n. 31 000 henkilöä, rautateitse n. 21 000 henkilöä sekä evakuointiin varatuilla omnibusautoilla ja yksityishenkilöautoilla yhteensä n. 4 500 henkilöä. Kun evakuointisuunnitelmat olosuhteiden pakosta myöhemmin sodan aikana jälleen kaipaivat tarkistusta, teki väestönsuojelulautakunta toukokuun 24 p:nä 1943 kaupunginhallitukselle esityksen komitean asettamisesta laatimaan Helsingin evakuointisuunnitelmaa. Tämä komitea asetettiinkin kohta sen jälkeen ja kuului siihen mm. kaksi väestönsuojelulautakunnan edustajaa, nimittäin puheenjohtaja Nybergh ja jäsen Savola, sekä myöskin ilmasuojelupäällikkö

Hannus. Komitean puheenjohtajana oli kenraaliluutnantti A. Sihvo. Helsingin evakuoitinpäälliköksi, jonka johdolla evakuointisuunnitelmaa evakuointikomitean osoittamien suuntaviivojen pohjalla sittemmin laadittiin, määrättiin lokakuun 1 p:stä 1943 alkaen poliisikomentaja, kenraalimajuri J. V. Arajuuri. Mainittakoon myös, että poliisikomentaja Arajuuri ja ilmasuojelupäällikkö Hannus tekivät lokakuussa 1943 5 päivää kestävä matkan Tukholmaan tutustukseen siellä laadittuihin evakuointisuunnitelmiin. Evakuointisuunnitelmien valmistelusta muodostui useampia kuukausia kestänyt työ, joka saatiin päätökseen vasta keväällä 1944. Tärkeimpiä tehtäviä oli yhteistoiminnan suunnittelu ja järjestely kuljetusviranomaisten, nimittäin suojeluskuntapiirin liikennetoimiston, siirtopaikkakuntien ilmasuojeluviranomaisten, lääkintöviranomaisten ja Lotta Svärdjärjestön kanssa. Tärkeänä osana oli myös paikallisen organisation luominen Helsingissä. Evakuoinnin suorituksen johtamista varten suunniteltiin perustettavaksi evakuointikeskus, johon varsinaisen henkilökunnan lisäksi tuli kuulua ns. asiantuntijaelin, jonka muodosti valtioneuvoston, kaupunginhallituksen, rautatielaitoksen, suojeluskuntapiirin liikennetoimiston ja siirtoväen huollon edustajat. Kaupungin alue suunniteltiin jaettavaksi lohkojaon mukaisesti läntiseen, eteläiseen ja itäiseen evakuointipiiriin, joissa kussakin tuli olla evakuointikeskuksen alaisena toimiva evakuointitoimistonsa henkilökunti-neen. Evakuointitoimistojen alaisiksi taas suunniteltiin kaupunkiin yhteensä 14 kuljetuskeskusta, joihin saatavissa olevat autot oli koottava ja joista käsin kuljetusten tuli tapahtua. Evakuointikeskusta ja -toimistoja sekä kuljetuskeskuksia varten järjestettiin jo ennakolta toimistohuone kalustoinen, lämpö- ja valaistuslaitteinen sekä puhelinyhteyksi-neen, niin että toiminta niistä käsin oli mahdollista aloittaa millä hetkellä tahansa.

Evakuointia varten suunniteltiin myös evakuointikortti, jota painettiin 150 000 numeroitua kappaletta. Vartiopäälliköiden ja talonsuojeluvalvojen avulla laadittiin myös luettelot kaupungin asukkaista, jotka kuuluivat evakuoitaviin väestöryhmiin. Edelleen mainittakoon, että evakuointivalmiuden tehostamiseksi järjestettiin toukokuun 7 p:nä 1944 evakuoinnin sovellutusharjoitus, johon otti osaa evakuointikeskuksen koko henkilöstö sekä evakuointitoimistojen ja kuljetuskeskusten päälliköt ja heidän apulaisensa. Toukokuun aikana luetteloiitiin kaikki 16—64 vuotiaat henkilöt, jotka täydellisen pakkoevakuoinnin sattuessa olisi siirretty pois kaupungista. Helmikuussa 1944 tapahtuneet suuret pommitukset saivat aikaan väestön siirtymisen suurelta osalta maaseudulle. Mihinkään pakkosiirtoihin ei Helsingissä tällöin enempää kuin muulloin-kaan koko sodan aikana ryhdytty, mutta kehoitettiin kaupungissa tarpeettomiksi katsottavia väestöaineksia ilmasuojeluviranomaisten kuulutuksilla poistumaan kaupungista. Kuljetusviranomaisten päivittäin antamien ilmoitusten mukaan oli Helsingin kaupungista maaliskuun 31 p:ään 1944 mennessä poistunut vapaehtoisesti n. 102 000 henkilöä.

Rakenteelliset toimenpiteet. Rakenteellinen ilmasuojelu oli sodan aikana luonnollisesti tärkeimpiä toiminta-aloja ja samalla myös eniten kustannuksia vaativaa. Kuten jo edellä mainittiin, oli talvisodan aikana ryhdytty toimenpiteisiin kalliosuojien rakentamiseksi. Sodan uudelleen puhjetessa olikin jo päästy niin pitkälle, että Korkeavuorenkadun 26:n, Temppeliaukion, Suomen punaisen ristin sairaalan, kirurgisen sairaalan, Iso Roobertinkadun 43:n, Siltavuorenrannan, Kanavarannan, Vilhonvuoren, Kallion paloaseman, diakonissalaitoksen, vesisäiliön ja Käpyläntien—Koskelantien kalliosuojat voitiin ottaa käytäntöön. Nämä kalliosuojat oli aluksi tarkoitettu varsinaisesti erilaisten ilmasuojelumuodostelmien toimipaikoiksi ja joutuivatkin ne sodan alussa niiden käyttöön. Tässä yhteydessä mainittakoon, että pääpaloaseman alle rakennettu kalliosuoja käsitti 2 kerrosta huoneluvun ollessa aluksi n. 20. Tässä suojassa työskenteli ensin yksinomaan ilmasuojelukeskus, mutta myöhemmässä vaiheessa siirtyivät sinne myöskin puolustuslaitoksen ilmatorjunta- ja ilmavalvontakeskukset. Tähän suojaan oli myös järjestetty jo alunperin suojatiloja kaupunginhallitusta varten, joka v:n 1944 suurpommitusten jälkeen työskentelikin siellä lyhyen ajan. Suojaa laajennettiin myöhemmin ja valmistui uusi suojatila sodan loppuvaiheessa. Yleisiä väestönsuojia oli sodan syttyessä sijoitetuina talojen kellareihin sekä lisäksi 2 kalliosuojaa ja 6 tunnelisuojaa. Näiden ohella palvelivat yleisinä suojina myöskin aikaisemmin mainitut suojakaivannot puistoissa. Sodan alussa voitiin edellisten lisäksi avata yleisölle 6 viemäri- ja 2 suojatunnelia sekä 8 yksityistä kellarisuojaa. Johanneksenrinteessä oleva kalliosuoja, joka alunperin oli louhittu palokunnan kalustoa varten, ja samoin Kallion paloaseman alle tätä paloasemaa var-

ten rakennettu kalliosuoja muutettiin myös sodan alussa yleisiksi väestönsuojiksi. Edelleen avattiin viiden ilmasuojelumuodostelman käytössä olleen suojan sisääntulokäytävät yleisön käytettäväksi. Kun yleisten väestönsuojien lukua varsinkin juuri sodan alkaessa pyrittiin kiireesti lisäämään, oli heinäkuun 31 p:nä 1941 kaupungin eri puolilla 27 kallio-, tunneli- ja kellarisuojaa, joihin kaupungin puolesta oli palkattu niiden hoitoa ja vartiointia varten tarvittava henkilöstö, sekä lisäksi 4 keskeneräistä varsinaista vartiointia vailla olevaa tunneli- ja kalliosuojaa ynnä 2 yksityisten toimesta vartioitua kellarisuojaa. Suojiin oli varattu puhdistusvälineet, juomavesiastiat ja varalyhdyt sekä useimpiin myöskin ensiapuvälineet ja mukavuuslaitokset. Laskettiin, että puheenaoleviin suojiin, joihin ei ole luettu suojakaivantoja, olisi heinäkuun 31 p:nä 1941 mahtunut n. 25 000 henkilöä, mutta että ne tarpeen vaatiessa olisivat voineet tarjota suojaa jopa 50 000 henkilölle.

Muista lautakunnan toimenpiteistä rakenteellisessa ilmasuojelussa mainittakoon sodan ajalta lisäksi seuraavat. Lokakuussa 1941 oli lautakunnassa käsiteltävänä lausuntoa varten kysymys Erottajan ja Senaatintorin yleisten väestönsuojien, kaupungin suurimpien kalliosuojien, rakennussuunnitelman supistamisesta. Lautakunta esitti tällöin, että varat käytettäisiin niin suuriin louhintatöihin kuin mahdollista, jotta saataisiin käytettäväksi mahdollisimman suuria luolia. Samalla lautakunta esitti, että Senaatintorin suojan Vuorikadun alle menevä haara rakennettaisiin lautakunnan alunperin tekemän esityksen edellyttämällä tavalla. Marraskuun 19 p:nä 1941 valtuusto alensi sittemmin Erottajan suojaa varten tarkoitettua määrärahan 7 150 000 mk:aan. Erottajan suojaan laskettiin uuden suunnitelman mukaan mahtuvan n. 1 620 henkilöä ja Senaatintorin suojaan n. 2 675 henkilöä. Senaatintorin suoja valmistui toukokuussa ja Erottajan suoja kesäkuussa 1943. Tosiasiallisesti mahtui näihin suojiin väkeä huomattavasti enemmän kuin mitä edellämainitut teoreettiset luvut osoittavat. Lautakunnassa oli lausuntoa varten käsiteltävänä myöskin kysymys liikennetunnelin rakentamisesta Toisen linjan ja Siltasaarekadun risteyksestä Helsinginkadun ja Läntisen Braahenkadun kulmaan. Marraskuun 19 p:nä 1941 antamassaan lausunnossa lautakunta puolsi tunnelin rakentamista ja ehdotti samalla, että siihen rakennettaisiin 2 alasmokäytävää, jotta sitä paremmin voitaisiin käyttää myös väestönsuojana. Samoin puolsi lautakunta toukokuun 23 p:nä 1944 antamassaan lausunnossa puheenaolevan liikenne- ja väestönsuojatunnelin rakentamista. Tämä rakennushanke jäi kuitenkin toteuttamatta. Helmikuun 28 p:nä 1944 lautakunta esitti, että silloin perunavarastona käytetty teurastamon väestönsuoja tyhjennettäisiin ja että se luovutettaisiin yleiseksi väestönsuojaksi, kuten sittemmin tapahtuikin. Samana päivänä esitti lautakunta myös, että ryhdyttäisiin kiireellisesti toimenpiteisiin yleisten väestönsuojien rakentamiseksi ja kunnostamiseksi ensi sijassa seuraavien paikkojen läheisyyteen: Marian sairaala, Valio, Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan tehtaot, Volvo, postitalo, Pasila ja Käpylä. Huhtikuun 17 p:nä 1944 lautakunta antoi jälleen lausunnon, jossa se ehdotti määrärahan myöntämisestä yleisen väestönsuojan järjestämiseksi Käpylän kansakouluun ja huhtikuun 28 p:nä 1944 lausunnon, jossa lautakunta ehdotti että Käpylään rakennettaisiin 3 pienempää kalliosuoja, kukin 600 henkilöä varten. Kaupunginvaltuusto myönsi huhtikuun 26 p:nä 1944 3 000 000 mk kalliosuojan rakentamiseksi Pasilaan ja toukokuun 10 p:nä 1944 3 100 000 mk kalliosuojan rakentamiseksi Käpylään.

Lautakunnassa oli jo v. 1942 ja samoin toukokuussa 1943 esillä kysymys yleisiksi väestönsuojiksi tarkoitettujen suojakaivantojen täyttämisestä, koska oli osoittautunut, ettei yleisö erikoisemmin pyrkinyt niistä suojaa hakemaan. Suojakaivannot säilytettiin kuitenkin sodan loppuun saakka. Lautakunta kiinnitti myös huomiota virastojen ja laitosten suojeluun. Eräitä kaupungin laitoksia, kuten sähkölaitosta, kaasulaitosta, vesijohtolaitosta ja teurastamoja varten rakennettiin erillisiä väestönsuojia. Lautakunta puolsi toukokuun 23 p:nä 1944 antamassaan lausunnossa väestönsuojan rakentamista vesijohtoja kaasulaitosten työpajojen sekä rakennustoimiston varasto-osaston henkilökuntia varten ja kaupunginvaltuusto myönsi kesäkuun 21 p:nä 1 800 000 mk osumankestävään väestönsuojan rakentamiseksi kyseisiä henkilökuntia varten. Viimeksi mainittua rakennushanketta oli ajateltu niin myöhään, ettei sitä enää sodan kestäessä ennätetty toteuttaa.

Paitsi ilmasuojelumuodostelmien sekä yleisiin ja laitosten väestönsuojiiin kiinnitettiin huomiota myöskin talojen väestönsuojiiin. Heti sodan puhjettua aloitettiin kaupungissa järjestelmällinen väestönsuojien tarkastus. Suojien rakenteellisista vioista ja puutteelli-

suuksista huomautettiin talojen omistajille ja mikäli suoja puuttui, kehoitettiin heitä ryhtymään sellaisen rakentamiseen. Tässä kohdin on huomattava erikoisesti sisäasiainministeriön syksyllä 1943 antama päätös väestönsuojien rakentamisesta kaupungin alueelle, minkä perusteella lautakunta syyskuun 27 p:nä 1943 päätti valtuuttaa ilmasuojelukeskuksen määräämään talot rakentamaan väestönsuojansa.

Rakenteellisesta ilmasuojelusta on muistettava myös toimenpiteet sammutusveden saannin varmistamiseksi vesijohtoverkon särkymisen varalta. Väestönsuojelulautakunta ehdotti tammikuun 14 p:nä 1944, että ensimmäisessä vaiheessa rakennettaisiin vesijohtoverkostosta riippumattomat vedenottoapaikat Punanotkon puistoon, Kallion urheilukentän kohdalle, Mäkelänkadun ja Stuurenkadun kulmaan sekä Nordenskiöldinkadun ja Urheilukadun kulmaan ynnä toisessa jaksossa Kampintorille tai Lönnrotin puistikkoon ja Kumpulän Intiankadun kohdalle. Kokouksessaan tammikuun 26 p:nä 1944 kaupunginvaltuusto hyväksyikin väestönsuojelulautakunnan ehdotuksen kehoittaen kaupunginhallitusta myöntämään tarkoitusta varten käyttövaroistaan 7 400 000 mk.

Hälytys- ja viestipalvelu muodostivat sodan oloissa luonnollisesti tärkeän osan väestönsuojelutoiminnasta. Hälytyssireenit oli hankittu kaupungin kustannuksella pääosaltaan jo talvisodan aikana, jolloin ne myöskin oli asennettu paikoilleen, mutta oli hälytysjärjestelmää edelleen tehostettava. Erikoisesti on tässä mainittava väestönsuojelulautakunnan helmikuun 20 p:nä 1942 kaupunginhallitukselle tekemä esitys 500 000 mk:n suuruisen määrärahan myöntämisestä 25 uuden ulkosireenin hankkimista varten ja helmikuun 24 p:nä 1943 tekemä esitys hälytyssireenin asentamisesta kaasulaitoksen alueelle. Puhelinyhteyksiä koetettiin myös varmistaa ja tässä mielessä teki väestönsuojelulautakunta syyskuun 27 p:nä 1943 kaupunginhallitukselle esityksen, että Helsingin puhelinyhdistykselle luovutettaisiin automaattisia varapuhelinkeskuksia varten Tempeli-aukion ja Kallion paloaseman kalliosuojista kummastakin 25 m². Myöhemmin näitä tiloja laajennettiin kummassakin suojassa 35 m²:ksi. Puhelinyhdistys järjesti sittemmin niihin varapuhelinkeskuksensa. Väestönsuojelulautakunta, pitäen puhelinyhteyksien varmistamista väestönsuojelun kannalta välttämättömänä toimenpiteenä, anoi helmikuun 9 p:nä 1944 kaupunginhallitukselta 2 500 000 mk:n suuruisen määrärahan myöntämistä tarkoitukseen, mihin anomukseen kaupunginhallitus seuraavana päivänä suostui. Puhelinyhteyksien varmistamista varten toimi kaupungissa vielä erikoinen komitea, jossa olivat edustettuina Helsingin puhelinyhdistys, valtiovalta, sotilasviranomaiset ja kaupunki. Kaupungin edustajana oli komiteassa väestönsuojelulautakunnan puheenjohtaja Nybergh.

Ilmasuojelukeskuksesta annettiin sodan alusta lähtien puhelimitse ilmavaroitus, paitsi ilmasuojelujohtoelimille ja -joukoille, myös eräille tärkeille virastoille ja laitoksille. Varoitussääntöjärjestelmään oli jo sodan alkuvaiheessa liitetty 75 puhelinta. Ilmavaroituksen antoa varten oli myöskin asennettu kovaäänislaitteita Erottajalle, Rautatientorille, Heikinkadulle postitalon läheisyyteen ja Hakaniementorille. Kovaäänislaitteita oli tarkoitus käyttää myös väestönsuojelua koskevien neuvojen ja ohjeiden antamiseen yleisölle. Näiden laitteiden merkitys supistui kuitenkin vähiin. Ilmahälytys annettiin ulkosireeneillä. Sitäpaitsi oli niin sanottu teollisuushälytysjärjestelmä, jolla sotatarviketeollisuuslaitoksille annettiin ilmoitus välittömästä pommitusvaarasta ja välittömän vaaran ohimenoista. Tällä järjestelmällä oli huomattava merkitys, koska sen ansiosta voitiin järjestelmään liitetyissä laitoksissa jatkaa töitä hälytyksienkin aikana, paitsi milloin pommitusvaara oli välitön.

Valaistuksen säännöstely ja naamiointi. Valaistuksen säännöstely pimeinä vuodenaikoina oli tärkeä ja annettiin sodan aikana jatkuvasti kulloinkin tarpeellisia pimennysmääräyksiä. Määräysten noudattamista valvottiin tehokkaasti. Mainittakoon, että katuvalaistus sammutettiin kaupungissa samanaikaisesti kun puhelimitse annettiin ilmavaroitus ja että valojen sammuminen oli siten ulkona liikkuville merkinä mahdollisesta piakkoin annettavasta ilmahälytyksestä. Myöskin naamiointiin kiinnitettiin huomiota ja jo sodan alussa naamioitiin Alppilanmäen vesisäiliöt sekä Sörnäisten niemen ja Herttoniemen sataman polttoainesäiliöt. Luonnollisesti joutui ilmasuojelukeskus antamaan sodan kestäessä useille teollisuuslaitoksille apuaan niiden naamiointia suunniteltaessa ja toteutettaessa.

Palontorjunta kuului sodan aikana osana ilmasuojeluun. Tämän vuoksi toimi kaupungin palokunta komentosuhteessa ilmasuojelukeskuksen alaisena, sikäli kuin kysymys

oli pelkästään sotatoimien aiheuttamien tulipalojen sammutuksesta. Muussa suhteessa toimi palokunta sensijaan sodankin aikana palolautakunnan alaisena. Huomattava on, että tämä alistussuhde oli sodan alkuaikoina sekä myöskin v:n 1944 helmikuun pommituksista lähtien kiinteämpi, kun palokunta sensijaan sodan rauhallisempaan aikaan oli käytännöllisesti katsoen miltei yksinomaan palolautakunnan johdon ja valvonnan alaisena. Palokunnan liikkuva kalustoa koetettiin sodan aikana suojata hajasijoitustoimenpitein ja hankittiin palokunnan kalustoja varten eri puolilta kaupunkia tarpeellisia säilytystiloja. Paloturvallisuutta tehostavista toimenpiteistä on erikoisesti huomattava vesijohtoverkostosta riippumattomien vedenottoaikojen rakentaminen, josta edellä jo mainittiin.

Eräät huoltotoimenpiteet. Väestönsuojeluvälineitä ja -tarvikkeita hankittiin kaupungin toimesta jo talvisodan aikana. Kuitenkin oli niitä sodan kestäessä jatkuvasti jossain määrin täydennettävä. Mm. hankittiin sankoruiskuja, uudenaikaisia pomminpoistovälineitä sekä lääkintä- ja kaasusuojeluvälineitä sairaala-, ensiapu- ja kaasupuhdistusasemille. Toimistotarvikkeet ja mm. monistuskone ilmasuojelukeskusta varten hankittiin myös kaupungin kustannuksella.

Ilmasuojeluelinten muonitus tapahtui elintarvikekeskuksen toimesta, mutta pääasiassa sotilasviranomaisien kustantamana.

Väestönsuojelulautakunta piti huolta myös pommituksessa kärsimään joutuneista ja pommitusten uhreista. Varattomien pommitusten uhrien hautaus toimitettiin koko sodan ajan kaupungin kustannuksella ja kaupungin toimesta järjestettiin pommituksissa kotinsa menettäneille tilapäisasuntoja ja jossain määrin myöskin muonitusta.

Ilmasuojeluvartiointi aloitettiin Helsingissä syyskuun 10 p:nä 1942 pimennysmääräysten valvonnan sekä yleisen järjestyksen ja turvallisuuden tehostamiseksi kaupungissa. Tätä varten oli kaupunki jaettu aluksi 208:aan vartioalueeseen, mikä lukumäärä sittemmin aleni 170:een. Vartiovelvollisia olivat 16—60 vuotiaat mieshenkilöt, mikäli heitä ei vapautettu siitä toimensa tai sairautensa vuoksi ym. syistä. Vartiointia suoritettiin öisin säännönmukaisesti 2 tunnin vuoroissa ja tapahtui se siten, että 2 samanaikaisesti vartiovuorossa olevaa kiersi yhdessä vartioalueeseensa kuuluvilla kaduilla. Vartiovelvollisia oli kaupungissa yli 30 000 miestä. Kun vartiointi antoi hyviä tuloksia erikoisesti pimennysmääräysten valvonnassa ja myöskin poliisin avustamisessa, jatkettiin sitä Helsingissä pimeinä vuodenaikoina sodan loppuun saakka.

Arkistojen suojaaminen kuului myös sodanaikaisiin toimenpiteisiin. Niinpä siirrettiin raastuvanoikeuden arkistot aluksi Tähtitorninmäen kalliosuojaan ja sittemmin Sinebrychoffin kalliosuojaan sekä maistraatin piirustusarkisto ja työvoimalautakunnan kaksoiskortisto Senaatintorin kalliosuojaan.

Ruotsin ja Saksan ilmasuojelujärjestelyihin tutustuminen. Sodanaikaisista pyrkimyksistä saada oppia myös ulkomailta aikaisemmin mainitun lisäksi, mainittakoon vielä väestönsuojelutoimiston toimistopäällikön Hannuksen ja toimistoinsinööri Nyströmin marras—joulukuun vaihteessa 1942 Ruotsiin tekemä matka sekä lisäksi toimistoinsinööri Nyströmin kesällä 1944 Ruotsiin ja Saksaan tekemä n. kuukauden kestänyt matka, jonka aikana hänen tarkoituksenaan oli tutustua puhelinyhteyksien varmistamiseen sekä muihin väestönsuojelualan teknillisiin laitteisiin.

Vihollisen ilmatoiminta ja pommitusten seuraukset. Sodan alkupäivinä oli vihollisen ilmatoiminta melko vilkasta. Niinpä kesäkuussa 1941 oli 13 hälytystä ja heinäkuussa 65 hälytystä, joiden aikana tapahtui yhteensä 5 pommitusta. Näissä pudotti vihollinen yhteensä 61 miinapommia, 21 palopommia ja 5 sirpalepommia, joiden aiheuttamat vauriot eivät kuitenkaan olleet erikoisen huomattavat. Suurin näistä pommituksista oli heinäkuun 9 p:nä 1941 Kallion kaupunginosaan suoritettu pommitus, jolloin pudotettiin 34 miinapommia ja 12 palopommia, jotka aiheuttivat 9 suurehkoa tulipaloa ja parikymmentä sortumaa sekä muita aineellisia vaurioita. Aineelliset vahingot arvioitiin yhteensä n. 23 550 000 mk:ksi. Sitäpaitsi kuoli tässä pommituksessa 24 henkilöä, minkä lisäksi 50 henkilöä haavoittui vaikeasti ja 111 lievästi. Rintaman siirtyessä itäänpäin laimeni vihollisen ilmatoiminta melko vähiin. Koko v:n 1941 aikana aiheutuneiden pommitusvaurioiden korvaussumma oli 21 823 772 mk ja vuoden aikana kuoli pommituksissa kaikkiaan 30 henkilöä, haavoittui vaikeasti 54 ja lievästi 134 henkilöä. Talvella ja keväällä 1942 oli vihollisen ilmatoiminta lamassa vilkastuen kuitenkin kesällä 1942, jolloin kotirintamalla tapahtui n. 100 ilmapommitusta. Loppukesällä suoritettiin

pommitukset yleensä öiseen aikaan. Esimerkkinä näistä yöpommituksista mainittakoon Helsinkiin ja sen lähiympäristöön elokuun 25 p:nä n. 40 koneella monena aaltona suoritettut pommitukset. Yleensä olivat henkilötappiot v. 1942 suhteellisen vähäiset samoin kuin myös aineelliset vauriot, mutta saattoi hajanaisista pommituksista onnettoman yhteensattuman takia koitua ikäviäkin seurauksia kuten esimerkiksi marraskuun 8 p:nä 1942, jolloin yhden viholliskoneen puolenpäivän aikaan Helsinkiin pudottamista kahdesta pommista toinen Yrjönkadun ja Robertinkatujen risteykseen pudonneena surmasi elokuvateatterista suojaan pyrkiviä lähes 50, haavoittaen lisäksi useita. Koko v:n 1942 aikana oli hälytyksiä 107, pommituksia 16 ja pommituksista aiheutuneita tulipaloja 6. Pommituksissa sai surmansa yhteensä 61 henkilöä sekä haavoittui vaikeasti 48 henkilöä ja lievästi 25 henkilöä. Aineelliset vauriot arvioitiin n. 12 000 000 mk:ksi. Myöskin v. 1943 oli vihollisen ilmatoiminta vähäistä. Tosin oli hälytyksiä yhteensä 164, mutta pommituksia tapahtui vain 15 kertaa. Pommitukset aiheuttivat tulipaloja vain 10, mitkä tapahtuivat vuoden ensimmäisen neljänneksen aikana, ja samana aikana kuoli pommituksissa 3 henkilöä 10 henkilön haavoittuessa vaikeasti ja 11 henkilön lievästi. Aineelliset vauriot arvioitiin koko vuoden aikana n. 17 500 000 mk:ksi.

Vaikka vihollisen ilmatoiminta olikin sodan alkupäiviä lukuunottamatta yleensä sangen laimeata, odotti ilmasuojelun johto v:n 1943 aikana suurten tuhopommitusten alkamista, Keski-Euroopassa yhä valtavammiksi käyneiden ilmahyökkäysten tapaan. Ensimmäinen tuhopommitus Helsinkiä vastaan tapahtuikin sitten helmikuun 6 p:nä 1944 illalla kestäen puolentoista tunnin taukoa lukuunottamatta 10 tuntia. Ilmatorjunta ja valonheittimet olivat toiminnassa koko ajan. Ensimmäisessä vaiheessa osallistui hyökkäykseen arviolta 120—150 konetta ja toisessa n. 100 konetta. Pommiosumia todettiin 336, mutta osa pommeista oli ilmeisesti pudonnut mereen sekä kaupungin ympäristön metsiin jääden siten havaitsematta. Toinen tuhopommitus kaupunkia vastaan suoritettiin 10 päivää myöhemmin ja kesti sekin illasta aamuun saakka. Kaupungin yllä lienee käynyt yli 400 konetta. Todettuja pommiosumia oli 130, mutta arvioitiin hyökkäyksen aikana pudotetun n. 3 000 erilaista pommia. Kolmas tuhopommitus tapahtui jälleen 10 päivän kuluttua eli helmikuun 26 ja 27 p:nä 1944. Hyökkäys oli ankarin kaupunkia vastaan kohdistetuista ja arvioitiin siihen osallistuneen yli 600 viholliskonetta, joiden laskettiin pudottaneen n. 6 000 pommia, vaikkakin pommiosumia todettiin 347. Kaikki nämä pommituksensa vihollinen suoritti kaukopommitusmuodostelmillaan. Pommitusten aiheuttamat tappiot ja vauriot olivat seuraavat:

Pommitukset helmikuussa 1944

	6—7 p:nä	16—17 p:nä	26—27 p:nä	Yhteensä
Kuolleita	88	16	16	120
Vaikeasti haavoittuneita	91	16	17	124
Lievästi haavoittuneita	226	20	67	313
Tulipaloja	50	16	58	124
Tuhoutuneita kivitaloja	15	4	16	35
» puutaloja	13	18	43	74
Vaurioituneita kivitaloja	111	13	114	238
» puutaloja	26	40	21	87
Rakennusvauriot, milj. mk	373. ¹	43. ²	535. ⁵	951. ⁸
Lasivauriot, milj. mk	39. ²	7. ⁵	26. ²	72. ⁹
Teknilliset vauriot, milj. mk	1. ⁰	0. ⁸	1. ⁵	2. ⁸

Edellä mainittujen helmikuun pommitusten jälkeen ei Helsinkiä sodan loppuun mennessä enää pommitettu.

Toiminta v. 1944 sodan päätyttyä. Luonnollista oli, että väestönsuojelutoiminnassa kuten kaikessa muussakin oli pyrittävä sopeuttamaan toiminta rauhanajan olojen mukaiseksi. Ilmasuojelujohtolimet ja -joukot oli kotiutettava, mikä saatettiinkin loppuun marraskuun 30 p:ään 1944 mennessä, jonka jälkeen väestönsuojelutoimisto jälleen aloitti toimintansa entisessä huoneistossaan Malminrinteen 6:ssa. Myöskin yleisiin väestönsuojiiin kaupungin kustannuksella palkatut järjestysmiehet irtisanottiin tehtävistään. Väestönsuojeluvälineet ja -välineet koottiin ja varastoitiin rauhanaikaista säilytystä

silmällä pitäen. Myöskin ryhdyttiin suunnittelemaan kaupungin toimesta rakennettujen kalliosuojien käyttöä hyödyllisiin rauhanomaisiin tarkoituksiin. Niinpä teki lautakunta jo joulukuun 11 p:nä 1944 kaupunginhallitukselle esityksen, että viiteen kalliosuojaan kaupungissa vallinneen asuntopulan lievittämiseksi järjestettäisiin tilapäismajoitus, jokaiseen n. 50 henkilölle. Lautakunta puolsi myös Senaatintorin ja Kangasalantien kalliosuojien luovuttamista puolustuslaitokselle ilmatorjuntakalustovarastoksi. Varsinaisista väestönsuojelua koskevista esityksistä tänä aikana on huomattava lautakunnan marraskuun 6 p:nä 1944 kaupunginhallitukselle tekemä esitys 9 430 000 mk:n suuruisen määrärahan myöntämisestä yleisten kalliosuojien rakentamiseksi Hauhontien ja Kangasalantien väliseen puistoon, Vallilantien ja Suvannontien välille sekä Laivurinkadun ja Vuorimiehenkadun kulmaan. Tämä esitys kuitenkin raukesi.

Toiminnastaan v. 1945 väestönsuojelulautakunta antoi seuraavan selostuksen:

Väestönsuojelulautakunnan kokoonpano ja kokoukset. Väestönsuojelulautakuntaan kuuluivat v. 1945 puheenjohtajana filosofian tohtori B. R. Nybergh ja varapuheenjohtajana asiamies T. A. Hänninen sekä jäseninä dosentti O. A. Eklund, varatuomari R. V. Rönnholm, toimittaja J. A. Savola, keskusvarastonhoitaja K. W. Saxell ja teollisuusneuvos M. Sergelius, viimeksi mainittu kuitenkin vain huhtikuun 11 p:ään saakka, jolloin hänelle myönnettiin anomuksesta vapautus väestönsuojelulautakunnan jäsenyydestä ja jolloin hänen tilalleen valittiin kansliasihteeri N. G. E. Schauman, sekä varajäsenenä autonkuljettaja E. Juden, lakitieteen kandidaatti R. G. I. Kallia ja lääketieteen lisen-siaatti U. E. Tötterman. Kaupunginhallituksen edustajana oli lautakunnassa kertomusvuonna kaupunginjohtaja E. Hj. Rydman. Lautakunnan esittelijänä toimi majuri T. Hannus ja sihteerinä varatuomari S. Hellevaara.

Lautakunta kokoontui kertomusvuonna 27 kertaa. Pöytäkirjain pykälä luku oli 253. Kirjeitä saapui lautakunnalle 253 ja niitä lähetettiin 110.

Lautakunta teki v:n 1945 kuluessa seuraavat lopulliset päätökset, joihin ei kuitenkaan sisälly henkilökuntaa koskevat päätökset:

Lautakunta päätti ¹⁾ Helsingin väestönsuojelupäällikön esityksen mukaisesti antaa luvan purkaa Lapinlahdenkadun 14:stä, Hämeentien 2:sta ja Mäkelänkadun 24:sta Helsingin ilmasuojelukeskuksen toimesta aikanaan vuokratut ja kaupungin toimesta sen omistamia rakennusaineita käyttäen kunnostetut yleiset väestönsuojat, kuitenkin ehdolla, että sanotuista suojista puretut rakennneosat ja rakennusaineet toistaiseksi varastoi-tiin, niin että väestönsuojien kunnostaminen viipymättä tarpeen vaatiessa kävi mahdolli-seksi;

lautakunta päätti ²⁾ valita edustajakseen komitean, jonka tehtävänä on harkita yömajoissa ja väestönsuojissa vallitsevien epäkohtien korjaamista, väestönsuojelutoimis-ton toimistopäällikön majuri T. Hannuksen;

lautakunta päätti ³⁾ että Korkeavuorenkadun kalliosuojan puulämmityksestä luovu-taan ja että sen sijasta käytetään sähkölämmitystä, joka lämmittäjien lukumäärän supis-tumisenkin vuoksi oli osoittautunut halkolämmitystä halvemmaksi;

lautakunta päätti ⁴⁾ kutsua sihteerikseen varatuomari S. Hellevaaran ja maksaa hänelle 500 mk:n suuruisen kokouspalkkion;

lautakunta päätti ⁵⁾ valita majuri T. Hannuksen joulukuun 1 p:stä 1945 lukien 4 000 mk:n suuruisin kuukausipalkkioin hoitamaan väestönsuojeluun kuuluvien suunnitelmien valmistelutyötä, toimimaan lautakunnan kokouksissa esittelijänä, huolehtimaan loutakunnan päätösten ja suunnitelmien täytäntöönpanosta, antamaan yleisölle sen pyytämia ohjeita väestönsuojelua koskevista asioista ja suorittamaan muut lautakunnan hänen tehtäväkseen antamat asiat. Sen sijaan lautakunta päätti, ettei väestönsuojeluvälinevaras-ton hoitajaksi palkata varastonhoitajaa. Lisäksi lautakunta päätti ⁶⁾ eräiden kaupungin kalliosuojien käyttöä koskevien sopimusten tekemisestä sekä siitä mitä lautakunnan varastossa olevia tavaroita säilytetään toistaiseksi väestönsuojelutarkoituksia varten ⁷⁾.

¹⁾ Väestöns. lk. 12 p. maalisk. 44 §. — ²⁾ S:n 23 p. huhtik. 70 §. — ³⁾ S:n 11 p. kesäk. 91 §. — ⁴⁾ S:n 11 p. kesäk. 93 §. — ⁵⁾ S:n 30 p. marrask. 246 §. — ⁶⁾ S:n 12 p. helmik. 30 §, 23 p. huhtik. 71 ja 72 §, 11 p. kesäk. 89 §, 14 p. syysk. 157, 158 ja 159 §. — ⁷⁾ S:n 11 p. jouluk. 252 §.

Esitykset. Lautakunta teki v:n 1945 kuluessa seuraavia esityksiä kaupunginhallitukselle:

väestönsuojelutoimistoa varten kuukausittain laaditun talousarvioehtuksen hyväksymisestä ¹⁾; väestönsuojelulautakunnan talousarvioehdotuksen hyväksymisestä v:ksi 1946 ²⁾; yleisten väestönsuojien käyttämisestä kaupungin hoidossa olevina yömajoina, niiden luovuttamisesta majoitus- ym. tarkoituksiin, suojien tuuletus- ja lämmityskustannusten tutkimisesta, korvauksen perimisestä suojien käytöstä ja korjauksista sekä yöpymismaksujen korottamisesta ³⁾; eräiden laskujen ja korvausten maksamisesta sekä määrärahojen myöntämisestä ⁴⁾; erään pommikuopan säilyttämisestä sodan muistona sekä sotamuistojen luovuttamisesta ⁵⁾; kaupungin arkistojen säilytyksestä ⁶⁾; väestönsuojelulautakunnan ohjesäännön muuttamisesta sekä väestönsuojelutoimiston henkilöasioista, supistamisesta ja lakkauttamisesta ynnä toimiston kalustojen ja välineiden myymisestä tai siirtämisestä muille virastoille ⁷⁾.

Lautakunta antoi kertomusvuoden kuluessa lausuntoja seuraavista asioista ja asiaryhmistä:

Kaupunginhallitukselle: eräiden väestönsuojien väestönsuojelulaitteiden purkamisesta, puistoissa olevien suojakaivantojen täyttämistä, viemäritunneleiden vapauttamisesta väestönsuojelutarkoituksista ja suojatilojen luovuttamisesta kalliosuojista erilaisiin tarkoituksiin ⁸⁾; väestönsuojissa olevien yömajojen olojen parantamista koskevasta mietinnöstä ja yömajojen paperipatjojen täytettä koskevasta tarjouksesta ⁹⁾; eräistä väestönsuojien laajennustöistä sekä eräiden väestönsuojia varten tarkoitettujen laitteiden tilausten peruuttamisesta ¹⁰⁾; väestönsuojelutoimiston tehtävien hoidon järjestelystä ¹¹⁾; väestönsuojelutoimiston kalustojen sekä väestönsuojeluvälineiden käytöstä ja luovuttamisesta muille ¹²⁾; esikaupunkiliitoksen aiheuttamista toimenpiteistä väestönsuojelun alalla ¹³⁾; eräistä korvaus- ja palkka-anomuksista ¹⁴⁾; tonttimaan luovuttamisesta asuntoparakkeja varten ¹⁵⁾.

Uudenmaan lääninhallitukselle: asiasta, joka koskee väestönsuojeluviranomaisten hallussa olevan valtion omaisuuden luovuttamista ja väestönsuojeluvälinevarastojen hoitoa ¹⁶⁾.

Henkilökunta. Väestönsuojelutoimisto toimi väestönsuojelulautakunnan alaisena sähkölaitokselta vuokratussa huoneistossa Malminrinteen 6:ssa marraskuun 30 p:ään saakka, jolloin se kaupunginvaltuuston päätöksen mukaisesti lakkautettiin. Toimistossa olivat kertomusvuoden alussa seuraavat viranhaltijat: toimistopäällikkö T. Hannus, toimistopäällikön apulainen S. Hellevaara, toimistoinsinööri C.-H. Nyström, varastopäällikkö O. M. Lahtinen, koulutuksen johtaja F. Kaltamo, rakennusteknikko E. Löfgren, varaston vahtimestari E. Parkkali, vanhempi toimistoapulainen, M. Ivalo, nuorempi toimistoapulainen I. Laaksovirta, puhelinvartija D. Wirkkala, siivooja A. Leinos ja lähetti K. Saari. Lisäksi oli toimiston tilapäisessä palveluksessa joitakin henkilöitä, joiden tehtävänä oli ilmasuojeluelinten arkistojen järjestely ja yleisten väestönsuojien valvonta.

Henkilökunnassa tapahtui vuoden kuluessa seuraavat muutokset: varastopäällikkö Lahtinen erosi palveluksesta helmikuun 12 p:nä, jolloin hänen virkaansa kuuluneet tehtävät yhdistettiin koulutuksen johtajan tehtäviin. Puhelinvartija Wirkkala erosi maa-

¹⁾ Väestöns. lk. 2 p. tammik. 2 §, 26 p. tammik. 20 §, 23 p. helmik. 34 §, 27 p. maalisk. 48 §, 23 p. huhtik. 67 §, 28 p. toukok. 81 §, 18 p. kesäk. 98 §, 7 p. elok. 124 §, 22 p. elok. 146 §, 24 p. syysk. 169 § ja 29 p. lokak. 208 §. — ²⁾ S:n 22 p. elok. 147 §. — ³⁾ S:n 15 p. tammik. 10 §, 18 p. tammik. 17 §, 26 p. tammik. 24 §, 13 p. huhtik. 61, 63 ja 64 §, 23 p. huhtik. 73 §, 18 p. toukok. 78 §, 28 p. toukok. 82 §, 18 p. kesäk. 98 ja 102 §, 28 p. kesäk. 111 §, 7 p. elok. 125 §, 14 p. syysk. 160 § sekä 10 p. lokak. 189 ja 190 §. — ⁴⁾ S:n 15 p. tammik. 14 ja 15 §, 26 p. tammik. 21 ja 23 §, 28 p. toukok. 84 §, 29 p. lokak. 209 § ja 21 p. marrask. 232 ja 233 §. — ⁵⁾ S:n 11 p. kesäk. 94 § ja 29 p. lokak. 211 §. — ⁶⁾ S:n 28 p. kesäk. 112 §. — ⁷⁾ S:n 2 p. tammik. 3 §, 12 p. maalisk. 39 §, 18 p. toukok. 76 §, 18 p. kesäk. 100 §, 14 p. elok. 138 §, 24 p. syysk. 170 ja 171 §, 22 p. lokak. 199 §, 21 p. marrask. 234 § sekä 30 p. marrask. 242 ja 245 §. — ⁸⁾ S:n 2 p. tammik. 4 §, 26 p. tammik. 22 §, 12 p. helmik. 28 ja 29 § 12 p. maalisk. 41, 42 ja 43 §, 27 p. maalisk. 49, 50, 51, 52 ja 53 §, 23 p. huhtik. 68 §, 18 p. toukok. 77 §, 24 p. syysk. 173 §, 10 p. lokak. 186 ja 187 §, 29 p. lokak. 212 § sekä 30 p. marrask. 243 §. — ⁹⁾ S:n 14 p. elok. 137 § ja 14 p. syysk. 161 §. — ¹⁰⁾ S:n 12 p. maalisk. 45 § sekä 27 p. maalisk. 54 ja 55 §. — ¹¹⁾ S:n 12 p. helmik. 27 §. — ¹²⁾ S:n 23 p. helmik. 35 §, 11 p. kesäk. 90 §, 23 p. kesäk. 110 §, 10 p. lokak. 185 § ja 30 p. marrask. 240 §. — ¹³⁾ S:n 11 p. kesäk. 92 §. — ¹⁴⁾ S:n 2 p. tammik. 5 §, 15 p. tammik. 11, 12 ja 13 § sekä 30 p. marrask. 244 §. — ¹⁵⁾ S:n 12 p. maalisk. 40 §. — ¹⁶⁾ S:n 10 p. lokak. 184 §.

liskuun 1 p:nä ja lautakunta valitsi hänen tilalleen sanotusta ajankohdasta alkaen neiti D. Karlssonin.

Kun kysymys toimiston supistamisesta ja mahdollisesta lakkauttamisesta oli tullut päiväjärjestykseen, erosivat toimiston palveluksesta toimistopäällikön apulainen Hellevaara toukokuun 21 p:nä sekä koulutuksen johtaja Kaltamo ja puhelinvartija Karlsson toukokuun 31 p:nä. Irtisanomisen johdosta erosivat taas rakennusteknikko Löfgren, nuorempi toimistoapulainen Laaksovirta ja siivooja Leinos kesäkuun 30 p:nä sekä toimistopäällikkö Hannus, vanhempi toimistoapulainen Ivalo ja lähetti Saarinen marraskuun 30 p:nä. Sen sijaan pysytettiin toimistoinsinööri Nyström ja varaston vahtimestari Parkkali viroissaan toimiston lakkauttamisen jälkeenkin kertomusvuoden loppuun saakka.

Toimistopäällikön apulaisen palkka korotettiin helmikuun 1 p:stä lukien 17 palkkaluokkaa vastaavaksi ja varastopäällikölle maksettiin varsinaisen palkan ohella 1 000 mk:n suuruinen lisäpalkkio kuukaudessa helmikuun 1 p:ään saakka ja nuoremmalle toimistoapulaiselle 500 mk:n lisäpalkkio kuukaudessa huhtikuun 1 p:ään saakka. Varaston vahtimestarille, joka hoiti myös väestönsuojeluvälinevarastona olevan Tempelliaukion kalliosuojan lämmityksen, maksettiin tästä erikoistehtävästä toukokuun 31 p:ään saakka 600 mk:n ja sen jälkeen 1 165 mk:n suuruinen kuukausipalkkio. Vuoden aikana myönnettiin kahta ikäkorotusta vastaava palkankorotus vanhemmalle toimistoapulaiselle marraskuun 1 p:stä ja varaston vahtimestarille joulukuun 1 p:stä lukien.

Toimistoinsinööriin, vanhemman toimistoapulaisen, varaston vahtimestarin ja lähe-
tin kesälomien ajaksi palkattiin toimistoon sijaiset.

Väestönsuojelutoimiston toiminta kohdistui kertomusvuoden aikana pääasiassa sodanaikaisten väestönsuojelujärjestelyjen purkamiseen, mihin tehtävään oli ryhdytty jo välirauhanteon jälkeen. Tärkeimpänä osana tässä oli kaupungin kustannuksella talvisodan ajoista lähtien rakennettujen, kallioon louhittujen väestönsuojien järjestäminen rauhanomaisiin tarkoituksiin. Toimisto tekikin asiasta lautakunnalle useita esityksiä, joiden perusteella suojia sitten vuokrattiin majoitustarkoituksiin liikkuvalla poliisille ja varastotiloiksi tai luovutettiin joillekin järjestöille kokous- ja luentotiloiksi ym. tarkoituksiin. Kaupungissa vallitseva asuntopula pakotti kiinnittämään huomiota kalliosuojoihin, jotka katsottiin kelpoiksi myös asuintarkoituksiin. Väestönsuojelutoimiston toimesta järjestettiin sitten Katajanokan kalliosuojaan kodittomien merimiesten majoituspaikka ja useihin muihin kalliosuojoihin perustettiin tilapäisiä yömajoja sekä kaupungissa olevia asunnottomia henkilöitä varten että myöskin matkustavaisia varten, jotka eivät mahtuneet hotelleihin ja matkustajakoteihin. Miehiä ja naisia varten järjestettiin luonnollisesti eri yömajat. Ensimmäiset yömajat avattiin helmikuun 1 p:nä ja loput kevään kuluessa. Pääsy yömajaan tapahtui aluksi poliisilaitoksen antamien yöpymislupien perusteella. Yömajojen kalustona käytettiin väestönsuojelutoimiston hallussa olevaa, sodan aikana hankittua kalustoa. Henkilökuntana oli kaupungin palkkaamia järjestysmiehiä, joiden toimintaa samoinkuin yömajoja yleensäkin lähinnä valvoivat järjestysmiesten esimies V. Harmanen väestönsuojelutoimistosta käsin.

Kertomusvuoden aikana ryhdyttiin purkamaan useisiin puistoihin rakennettuja yleisiksi väestönsuojiksi tarkoitettuja suojakaivantoja.

Jo talvisodan aikana hankittiin kaupungin kustannuksella erilaisia väestönsuojeluvälineitä. Välineistöä täydennettiin viime sodan aikana tuntuvasti ja lisäksi hankittiin eri tarkoituksiin tarvittavaa muutakin kalustoa. Koko varaston arvo kohosi silloisten hankintahintojen mukaan laskien n. 5 000 000 mk:aan. Kertomusvuoden aikana luovutettiin jo huomattava osa kalustosta ja välineistä kaupungin muiden virastojen ja laitosten käyttöön. Väestönsuojelutoimisto joutui kertomusvuoden aikana keräämään sosiaaliministeriön sosiaaliselle tutkimustoimistolle sen pyytämät tiedot sodan aikana tuhoutuneista ja vahingoittuneista huoneistoista ja huoneista. Kun tiedot oli koottava kaavakkeille kunkin huoneiston osalta erikseen, oli tehtävä paljon työtä ja aikaa vaativaa. Toimisto antoi myös useita todistuksia sodanaikaisesta ilmasuojelupalveluksesta. Näitä pyydettiin erikoisesti sotilasviranomaisia varten, käytettäväksi kotiuttamisrahojen maksamisen perusteena. Yleisön kääntyminen toimiston puoleen neuvojen ja ohjeiden saamiseksi väestönsuojeluasioissa oli varsinkin kertomusvuoden alkupuoliskolla hyvin vilkasta.

Kuten jo mainittiin, lakkautettiin väestönsuojelutoimisto marraskuun 30 p:nä, jol-

loin väestönsuojeluvälinevaraston hoito ja valvonta jäi edelleenkin väestönsuojelulautakunnan tehtäväksi. Sen sijaan siirrettiin väestönsuojiiin järjestettyjen tilapäisten yöpymispaikkojen sekä kaupungin kaikkien omien yleisten väestönsuojien hoito ja valvonta joulukuun 1 p:stä lukien kiinteistölautakunnalle, kun taas kaupungin sähkölaitoksen tehtäväksi annettiin huolehtia väestönsuojelutoimiston hälytys- ja viestiverkoston kunnossapidosta.

Väestönsuojelutoimiston lakkauttamisen yhteydessä edellytettiin, että lautakunta voi edelleenkin palkata tarvitsemansa viranhaltijat tilapäisen työvoiman tililtä. Tämän vuoksi valitsi lautakunta lakkautetun väestönsuojelutoimiston toimistopäällikön, majuri T. Hannuksen joulukuun 1 p:stä lukien hoitamaan erilaisia väestönsuojelutehtäviä. Vaikkakin väestönsuojeluvälinevarasto edelleenkin jäi väestönsuojelulautakunnan hoitoon, ei erikoisen varastonhoitajan palkkaamista joulukuun ajaksi kuitenkaan katsottu tarpeelliseksi.